XIII Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej
Uczenie się i egzamin w oczach uczniów.
Łomża, 5 - 7.10.2007

Teresa Janicka-Panek
WODN w Skierniewicach

Samoocena osiągnięć edukacyjnych szóstoklasistów a wyniki sprawdzianu

Wśród właściwości osobowościowych wpływających na karierę szkolną ucznia wymienia się obraz samego siebie i samoocenę. Warto poznać stanowiska pedagogów dotyczące tej kwestii.

„Wśród właściwości osobowościowych kształtowanych społecznie i wpływających na karierę szkolną ucznia istotne znaczenie ma samoocena. **Samoocena składa się** zasadniczo **z dwóch elementów: z pewnego obrazu własnej osoby oraz z oceny właściwej** przypisywanej przez jednostkę poszczególnym elementom tego obrazu i następnie zgeneralizowanej. Trzonem obrazu samego siebie są elementy umożliwiające identyfikację jednostki, a za takie uważa się nazwisko, samopoczucie fizyczne, obraz własnego ciała, płeć i wiek. Niekiedy jako istotne dla identyfikacji bywają wymieniane: przynależność do grupy społecznej oraz ocena własnej inteligencji i dobroci. Liczba „wymiarów", jakie człowiek bierze pod uwagę przy samoocenie, może znacznie się różnić - od charakterystycznego dla fanatyków redukowania siebie do jednej roli lub cechy, aż po rozbudowany system pogłębionych ocen."[1]

„Samoocena jest poczuciem własnej wartości. Jak wiele cech ludzkich ma dwa źródła: zewnętrzne i wewnętrzne, o niekoniecznie równym znaczeniu. Z zewnątrz opiera się na porównaniach z innymi osobami (grupą odniesienia), a w tym na opiniach znaczących osób. Z wewnątrz jest wyznaczana przez własny poziom aspiracji, czyli zespół uświadomionych potrzeb i celów człowieka."[2]

„Samoocena jest niezbędna do tego, by osobnik mógł porównywać swoje zachowania z zachowaniem innych ludzi i ewentualnie je korygować.

---

[1] A. Janowski, *Poznawanie uczniów, zdobywanie informacji w pracy wychowawczej*, WSiP, Warszawa 1991, s. 44-45.
[2] B.Niemierko, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002, s. 95.

Istnieje szeroko rozpowszechnione przeświadczenie, że samoocena człowieka wpływa na to, jak inni go oceniają i w rezultacie wpływa na charakter jego kontaktów społecznych. Uczniowie poddający w wątpliwość swą wartość mają trudności z nawiązaniem bliskich, przyjacielskich stosunków z innymi i w konsekwencji czują się odosobnieni, a z czasem rzeczywiście stają się społecznie izolowani. Co więcej – badania eksperymentalne wykazują, że dążenie do utrzymania korzystnej samooceny jest ważnym czynnikiem wpływającym na podejmowanie przez jednostkę starania o aprobatę społeczną, a także, że posiadanie pozytywnego obrazu samego siebie jest związane z nonkonformizmem, dużą aktywnością społeczną i z umiejętnością obrony własnego punktu widzenia. Uważa się, że samoocena związana jest z umiejętnością oceniania innych ludzi, a w związku z tym z wrażliwością umożliwiającą rozumienie motywów innych ludzi.

Rodzaj samooceny ma wielkie znaczenie dla wielu aspektów życia człowieka – stąd tendencje do zastanawiania się nad tym, jaka samoocena jest korzystna, a jaka niekorzystna dla człowieka. Za najlepszą sytuację dla jednostki uważa się jej wysoką, ale realistyczną samoocenę, czyli - inaczej mówiąc - potwierdzoną przez niektóre przynajmniej osoby z otoczenia społecznego (kryteria i standardy zachowań i osiągnięć kształtują się społecznie).

Istotnym czynnikiem charakteryzującym samoocenę jest skłonność do konsekwencji między elementami oceny. Samoocena zwykle składa się z elementów, które są zorganizowane w strukturę. Dążenie do konsekwencji powoduje, że człowiek stara się zachowywać w sposób zgodny z własną samooceną. Jeśli uczeń uważa, że jest pilny, to pewnie będzie dążył do uzyskania dobrych rezultatów w szkole. W samoocenianiu jest więc często zawarta samosprawdzająca się przepowiednia."[3]

„Właściwością w pewnym stopniu przeciwną samoocenie jest podmiotowość, rozumiana jako przeświadczenie, że można samodzielnie kształtować swoje życie. Uczeń o wysokiej podmiotowości ma silną potrzebę osiągnięć, a swoje sukcesy i porażki jest skłonny przypisywać własnym działaniom. Uczeń o niskiej podmiotowości jest skłonny przypisywać je przypadkowi i działaniom innych ludzi. Niedostateczna podmiotowość to „zewnątrzsterowność", umieszczenie kontroli na zewnątrz człowieka. Uczeń na tym poziomie „nie widzi" własnej winy w niskich osiągnięciach edukacyjnych."[4]

---

[3] A. Janowski, op.cit.;s.45-46.
[4] B. Niemierko, op.cit.;s. 97.

Trudno zgodzić się ze stanowiskiem, iż podmiotowość jest przeciwna samoocenie. Ludzie różnią się między sobą ze względu na to, jak widzą otaczające ich życie społeczne i jak postrzegają szanse aktywnego i skutecznego w nim uczestnictwa. Ich postawę może cechować podmiotowość lub przedmiotowość, czyli traktowanie własnej osoby jako biernego obiektu zależnego od innych ludzi.

„W związku z powyższym może nas interesować:

1. Samoocena specyficzna, tj. jak uczeń postrzega swą osobę w zakresie jakiejś określonej cechy lub rodzaju zachowań.
2. Samoocena ogólna, tzn. sposób, w jaki uczeń postrzega swą osobę na tle grupy."[5]

Wykorzystując metodę ankiety[6], w czerwcu 2006 objęto badaniami zespół szóstoklasistów jednej ze szkół w Gminie Nieborów k. Łowicza.

Celem badań ankietowych było zdobycie danych na temat wiedzy trzynastu uczniów, chłopców i dziewcząt, o tym, czym jest samoocena, jaka jest częstotliwość dokonywania autooceny oraz czy i na ile istnieje związek między poziomem samooceny uczniów a uzyskanymi przez nich wynikami na sprawdzianie zewnętrznym.

Wyniki badań przedstawiają się następująco:

Rozumienie pojęcia samooceny w opinii badanych uczniów klasy szóstej:

- to ocenianie siebie obiektywnie, czyli sprawiedliwie (1),
- ocenianie samego siebie (6),
- jak się myśli o sobie (1),
- że ja mówię sam o sobie (1),
- ocena samego siebie (2),
- to to, jak każdy widzi sam siebie i czy potrafi na siebie patrzeć obiektywnie (1),
- ocenianie samego siebie, swojego charakteru i postępowania (1).

Wszyscy ankietowani uczniowie rozumieją (czasami intuicyjnie), czym jest samoocena. Można domniemywać, iż nie sprawia to uczniom trudności z uwagi na sam termin „samoocena". Niektórzy uczniowie poszerzyli kontekst znaczeniowy, wartościując „obiektywnie, sprawiedliwie"

[5] A. Janowski, op.cit.;s. 47.

[6] Rozumienie ankiety przyjęła autorka za: Wł. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1997.

Pojmowanie znaczenia terminu „samoocena” wcale nie musi być równoznaczne z tym, że uczniowie potrafią dokonywać samooceny specyficznej, czyli postrzegania siebie w zakresie określonej cechy lub rodzaju zachowania i samooceny socjalnej, tj. postrzegania siebie na tle klasy (grupy).

Częstotliwość dokonywania samooceny w opinii uczniów:

I. W zakresie wyników nauczania:
- często (2),
- raz na tydzień (1),
- rzadko (2),
- tak (brak danych jak często) (1),
- nigdy (5),
- czasami (2).

II. W zakresie umiejętności sportowych
- rzadko (2),
- zawsze (3),
- nie (1),
- czasami (3),
- często (2),
- brak odpowiedzi (3).

III. W zakresie wyglądu (urody):
- bardzo często (2),
- jeśli mam wolny czas (1),
- nie (1),
- nigdy (6),
- czasami (1),
- brak odpowiedzi (2).

IV. W zakresie stroju:
- bardzo rzadko (1),
- często (1),
- nie (1),
- nieraz (5),
- brak odpowiedzi (2),
- nigdy (3).

Więcej niż połowa badanych uczniów (7 osób) dokonuje samooceny w różnych zakresach. Zauważa się przy szczegółowej analizie uzyskanych odpowiedzi, że jeżeli uczeń dokonuje oceny swoich cech i zachowań, to czyni to w bardzo różnych obszarach funkcjonowania. Wybiórcze

stosowanie samooceny dotyczy niewielu uczniów. Stwierdza się zdecydowanie skrajne postawy w zakresie oceniania siebie – na „tak" lub na „nie".

Obszary dodatkowej samooceny wskazane przez uczniów:

- moje umiejętności (2),
- wygląd, charakter (1),
- umiejętności komputerowe (1),
- brak odpowiedzi (4),
- jazda konna (codziennie) (1),
- w zależności od charakteru (1).

Wyraźny problem mieli uczniowie z określeniem cech lub zachowań, które czynią przedmiotem autooceny. Wyszczególnienie przez autorkę w poprzednim punkcie kategorii podlegających ocenie stanowiło dla szóstoklasistów swoistą podpowiedź.

Samoocena umiejętności z zakresu muzyki:

- średnio (3),
- powyżej średniej (1),
- bardzo słabo (1),
- ładnie śpiewam (1),
- próbuję śpiewać, ale nie zawsze mi to wychodzi (1),
- bardzo dobrze (1),
- mam niełady głos, ale nadrabiam pracami dodatkowymi (1),
- nie mam zdolności muzycznych, ale interesuję się muzyką, więc chcę się nauczyć podstaw (1),
- brak odpowiedzi (3).

Pytanie o ocenę umiejętności muzycznych zamieszczono w ankiecie z uwagi na to, że autorka jest nauczycielem muzyki w tym zespole uczniowskim i posiada wiedzę na temat umiejętności uczniów.

Oceny uczniów są obiektywne. W grupie trzynastoosobowej są uczniowie o pięknym głosie, dobrym słuchu i zainteresowaniach muzycznych. W samoocenie niektórzy uczniowie zwrócili uwagę na wysoką motywację i brak pożądanego efektu, na jakość głosu, na brak zdolności. Czworo spośród badanych nie udzieliło odpowiedzi. Trudno powiedzieć, co było tego przyczyną, być może trudność w ocenieniu samego siebie.

Samoocena osiągnięć edukacyjnych po 6 latach nauki w szkole podstawowej:

- bardzo dobrze (1),
- powyżej średniej (1),
- dobrze (3),
- średnio (5),
- myślę, że jestem na poziomie dobrym (1),
- wydaje mi się, że średnio (robiłam, co mogłam) (1),
- nie jest źle (1).

Z opinii badanych uczniów wynika, że uzyskali oni bardzo dobre i dobre wyniki. Są zadowoleni ze swoich osiągnięć. I rzeczywiście, ten zespół uczniowski uzyskał jedne z wyższych ocen punktowych na sprawdzianie. W badanym zespole zachodzi wysoka korelacja między poziomem samooceny i wynikami sprawdzianu przeprowadzonego po ukończeniu klasy szóstej. Autorytatywne wypowiadanie się na temat zachodzącego związku między poziomem samooceny a wynikami sprawdzianu wymaga badań na liczniejszej zbiorowości szóstoklasistów.

Zgodność samooceny z oceną nauczycieli w opinii uczniów:

TAK – 7 NIE – 6

Ta kategoria dostarcza interesujących danych – prawie połowa badanych uczniów czuje się oceniana niesprawiedliwie przez nauczycieli. Brakuje informacji, czy uczniowska opinia dotyczy wszystkich nauczycieli, czy tylko niektórych.

Ocenianie siebie według badanych uczniów jest:

- dobre (3),
- trudne(3),
- brak odpowiedzi (3),
- nie wiem (1),
- najlepszym sposobem znalezienia wad i zalet (1),
- czasem dobre, a czasem złe (1),
- czymś potrzebnym (1).

Uczniowie mają kłopot z udzieleniem odpowiedzi na pytanie o stopień trudności samooceny. Dwie osoby stwierdzają, że na pewno ocenianie siebie jest „czymś potrzebnym”, jest dobre (2), ale też i trudne (3). Jedni koncentrują uwagę na znaczeniu samooceny, inni na możliwości dokonania oceny siebie i swoich umiejętności. Tego typu „rozdwojenie” jest spowodowane nieprecyzyjnie skonstruowanych pytaniem.

Wzory osobowe wskazane przez uczniów:

- nie mam takiego wzoru (1),
- nauczyciele (1),
- nikt (2),
- rodzice (5),
- brat (1),
- osoby dorosłe (1),
- koleżanka (1),
- Jan Paweł II (1),

Badani szóstoklasiści wskazali różne podmioty jako wzorce osobowe (osoby odniesienia) w procesie samooceny. Są nimi najbliżsi członkowie rodziny, osoby dorosłe, ale też i inni (Jan Paweł II, nauczyciele). Trzy osoby nie mają jeszcze takiego wzorca osobowego.

Samooceny badani uczniowie nauczyli się od:

- rodziców (9),
- nauczycieli w szkole (1).

Trzy osoby nie wskazały nikogo, przypisując zasługi sobie.

Środowisko domowe i rodzinne uczniów jest zdecydowanym źródłem opanowania tej umiejętności. Tylko jeden uczeń wskazał na szkołę. Dodatkowo potwierdzono to innym pytaniem - „Podaj przykłady samooceny stosowane w szkole". Odpowiedzi na to pytanie udzielił jeden uczeń, podając „autocharakterystyka na języku polskim". Nie wszyscy uczniowie potrafią zidentyfikować tego typu zadania pedagogiczne wdrażające do samooceny.

Warto pamiętać o tym, by w celach pracy dydaktyczno-wychowawczej ujmować zagadnienia umożliwiające uczniom opanowanie umiejętności samooceny.

Znaczenie samooceny w opinii badanych uczniów jest:

- ważne (1),
- duże, pomaga eliminować wady (4),
- możemy lepiej poznać siebie (2),
- wiedza o tym, czy powinien popracować nad sobą, czy nie (1),
- brak odpowiedzi (1),
- nie wiem (2),
- raczej ważne, każdy stara się być lepszy (1),
- duże, gdyż nie jest uzależniony od innych, sam może oceniać swoje możliwości (1).

Badani uczniowie wskazali argumenty potwierdzające, że samoocena jest przedsięwzięciem wartościowym.

Opinie uczniów o samoocenie koleżanek i kolegów, czy są zgodne ze stanem faktycznym:

- nie (1),
- u niektórych ta samoocena jest zawyżona (1),
- zależy od typu człowieka (3),
- nie wiem (1),
- tak (7).

Połowa badanych uczniów potwierdziła zgodność treści samooceny koleżanek i kolegów z ich oceną. Członkowie badanej zbiorowości zgadzają się z opiniami o sobie wyrażanymi przez koleżanki i kolegów.

Rodzaj samooceny ma istotne znaczenie dla wielu aspektów życia człowieka. Za najlepszą sytuację dla jednostki uważa się jej wysoką, ale realistyczną samoocenę, czyli inaczej mówiąc, potwierdzoną przez niektóre przynajmniej osoby z otoczenia społecznego (uczniów, nauczycieli lub rodziców).

W kontekście uzyskanych wyników można wysuwać tylko częściowo uprawnione[7] postulaty w kierunku popularyzowania w szkole samooceny. Krytyczne studia coraz bogatszej literatury z zakresu oceniania uczniów dostarczają przekonujących argumentów, by upowszechniać tę praktykę pedagogiczną we współczesnej polskiej szkole.

„Samoocena uczniów ma duże znaczenie dla skuteczności ich uczenia się, bo gdy jest niska, to duża część wysiłku rozprasza się na poprawianie samopoczucia. *Ludzie stosują niewiarygodnie wiele strategii i technik pozwalających na bronienie, a także podwyższanie pozytywnego myślenia o sobie.* - Napisali Mirosław Kofta i Dariusz Doliński. To jednak zabiera im wiele czasu, oddala od innych zadań i przenosi w świat iluzji.

Jeszcze większe znaczenie ma samoocena ucznia dla oceniania szkolnego, a zwłaszcza dla sposobu przyjmowania oceny. Uczeń o wysokiej samoocenie może kwestionować procedurę i kompetencję nauczyciela, gdy ocena nie odpowiada jego aspiracjom. Uczeń o niskiej samoocenie może – paradoksalnie – przyjąć niską ocenę z satysfakcją, jako potwierdzenie, że jest „do niczego", by potem długo i boleśnie przeżywać swoje poniżenie. Nie uwierzy natomiast wysokiej ocenie, przypisując ją przypadkowi."[8]

[7] Autorka ma tu na myśli niezbyt liczną grupę badanych uczniów (13)
[8] B.Niemierko, op.cit.;s. 95-96.

Wielu argumentów w opisywanym zakresie dostarczają autorzy pracy zbiorowej pt. „Jak oceniać, aby uczyć?", opisujący wyniki licznych eksperymentów. W rozdziale VI możemy przeczytać:

„Zmiana oczekiwań wobec uczniów oznaczała zmianę ich roli w klasie. W szczególności zmienili się z biernych odbiorców wiedzy podawanej przez nauczyciela w aktywne osoby uczące się, które potrafią przejąć odpowiedzialność za swoją naukę i zarządzać nią, i od których tego właśnie się oczekuje. **Uczniowie mieli myśleć, oceniać siebie, godzić się na ambitne oczekiwania i współpracować w procesie uczenia się**.

Gdy uczniowie biorą na siebie część odpowiedzialności na naukę, czyli w żargonie psychologicznym – gdy rozwiną w sobie umiejętność metapoznania (myślenia o swoim myśleniu), konsekwencje mogą być zaskakujące. (...) Uczniowie często mają głębokie przemyślenia na temat swojej nauki, a ocenianie kształtujące pozwala jeszcze dalej je rozwijać. **Nauczanie kogoś bez uwzględniania jego przemyśleń dotyczących uczenia się jest o wiele trudniejsze, a czasem nawet niemożliwe**."[9]

Bibliografia:

1. Black P. i in., *Jak oceniać, aby uczyć?* CEO, Warszawa 2006.
2. Janicka-Panek T., *Stanowienie celów dydaktyczno-wychowawczych w zintegrowanej edukacji uczniów*, ITeE, Skierniewice-Radom 2007.
3. Janowski A., *Poznawanie uczniów,* WSiP, Warszawa 1991.
4. Janowski A., *Pedagogika praktyczna; zarys problematyki, zdrowy rozsądek, wyniki badań*, wyd. „Fraszka Edukacyjna", Warszawa 2002.
5. Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP S.A., Warszawa 2002.
6. Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, CEO, Warszawa 2006.

[9] P.Black i in.., *Jak oceniać, aby uczyć?* CEO, Warszawa 2006, s.113.